

Dygo, Marian

"The world of names. A study in Hungarian onomatology", Béla Kálmán, Budapest 1978 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 71/3, 631-632

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Chłodny ton Geffckena i stronienie od ocen ściągało na niego kiedyś ataki, u współczesnego czytelnika tworzy iluzję nowoczesności i ułatwia lekturę książki.

Geffcken kładł nacisk na sytuację w środowiskach elit i intelektualistów pogańskich, religię pozostałych grup traktował jako tło dla procesów, które wydawały mu się ważniejsze. Stąd rozbudowane wywody o Plotynie, Porfiriuszu, Jamblichu, Proklosie, duży rozdział o Julianie Apostacie, pogańskich przedstawicielach literatury pięknej i erudycji. Wywody poświęcone wierzeniom mas ucierpiały najwięcej z racji upływającego czasu i mają dzisiaj stosunkowo mniejszą wartość. O kultach II i III w. wiemy obecnie znacznie więcej. Powiększyła się liczba źródeł dzięki znaleziskom archeologicznym, systematycznym badaniom pogańskich ośrodków świątynnych, inskrypcjom i papirusom. Zmieniła się też interpretacja starego materiału źródłowego, religioznawstwo w toku minionego półwiecza poczyniło ogromne postępy.

Wracając do pytania postawionego na początku tej noty można powiedzieć, że książka warta była wznowienia jako pozycja klasyczna a jednocześnie praca żywa, do której współczesny badacz często sięga.

E. W.

Béla Kálmán, *The World of Names. A study in Hungarian Onomatology*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1978, s. 199.

Jest to bardzo instruktywny zarys węgierskiej antroponimii i toponimii. Książka składa się z trzech części. Część I („Proper Names”) ma charakter wprowadzający. Część II („Personal Names”) dotyczy dawnego i najnowszego imiennictwa u Węgrów. Autor przedstawił najpierw imiona pochodzenia starożytnego i średnio-wiecznego, a więc: imiona starotestamentowe w wersji zlatynizowanej, imiona greckie (również adoptowane przez Węgrów za pośrednictwem łaciny), imiona łacińskie (rzymskie), imiona germańskie, celtyckie, słowiańskie, wreszcie imiona pochodzenia turckiego lub pochodzące z języków spokrewnionych z węgierskim. Z kolei omówiona została struktura i rozwój imiennictwa węgierskiego. W okresie podboju basenu karpackiego, a i później (do połowy XIII w.), Węgrzy używali imion jednoelementowych. Najstarsze imiona węgierskie pochodzą z IX w. Pewna liczba imion najstarszych zachowana została w nazwach topograficznych, związanych jeszcze z nomadyzmem Węgrów, kiedy wódz plemienia udzielał swego własnego imienia miejscu czasowego przebywania hordy. Wraz z późniejszą stabilizacją osadnictwa, liczne imiona właścicieli zachowały się w nazwach osad. W IX—X w. większość imion była pochodzenia turckiego lub wywodziła się od rzeczowników pospolitych. W XI—XII w. wśród arystokracji i duchowieństwa imiona chrześcijańskie używane były znacznie częściej niż w niższych grupach społecznych, które zachowały tradycję imion pogańskich. Imiona chrześcijańskie zaczęły dominować dopiero w XIV—XV w. Wśród grup niepiśmiennych imiona takie nadawano najczęściej zgodnie z kalendarzem, chociaż i tam bywały szczególne upodobania do konkretnych imion. W XVIII w. głównie wśród szlachty, a w końcu XIX w. wśród inteligencji praktykowano nadawanie dwóch lub więcej imion chrześcijańskich. Okres romantyzmu sprzyjał natomiast popularności imion tradycyjnych (Árpád, Géza, Béla). Z kolei węgierska burżuazja zasiłała w XIX w. węgierski zasób imionami pochodzenia zachodnioeuropejskiego. Między XVI a XX w. zasób imion męskich wzrósł na Węgrzech o 30%, żeńskich natomiast w znacznie większym stopniu.

Od XIII—XIV w. rozpoczął się proces budowy nazwisk węgierskich. Początkowym etapem tego procesu były imiona wyróżniające. Zjawisko to autor łączy

z ówczesnymi przemianami społecznymi i prawnymi. Regularne, dziedziczne nazwisko wśród szlachty węgierskiej zaczęło się kształtować w XIV w., zaś w stuleciu następnym ten sam proces miał miejsce w obrębie innych grup społecznych. Autor akcentuje znaczenie alfabetyzacji społeczeństwa dla tego procesu. Przymus używania nazwisk został na Węgrzech wprowadzony przez Józefa II w końcu XVIII w., a więc stosunkowo wcześnie. Autor obszernie omawia typy nazwisk węgierskich. Osobną uwagę zwraca na przydomki, pseudonimy oraz imiona pochodzenia literackiego.

Trzecia część książki („Place-Names”) poświęcone została węgierskiej toponimii. Na początku omówiono węgierskie nazwy krajów i prowincji oraz ich konstrukcję i etymologię. Następnie nazwy etniczne (które *nb.* nie są w węgierskim traktowane jako nazwy własne), nazwy wód i gór, wreszcie nazwy miejscowości. Te ostatnie dzieli autor na dwie zasadnicze grupy: nazwy wywodzące się z rzeczowników pospolitych oraz z rzeczowników własnych. Do grupy pierwszej zaliczył B. Kálmán podgrupę tzw. nazw regionalnych (związanych z ukształtowaniem powierzchni terenu, hydrografią, florą i fauną) oraz podgrupę tzw. nazw osadniczych. Do tych ostatnich należą nazwy związane z budynkami i budowlami (np. Visegrád), nazwy wytworzone od zawodów i profesji, od nazw etnicznych i plemiennych, nazwy miejscowości targowych (najbardziej typowe związane są z dniem odbywania się targu), wreszcie specyficzną grupę nazw miejscowych z przyrostkiem -i. W XI—XII w. za pomocą tego przyrostka wyrażano przynależność do kogoś lub czegoś; jeżeli był on dodany do imienia osoby, oznaczał właściciela osady, np. Vasvári — należące do Vasvára; jeżeli dodany był do rzeczownika pospolitego, to stawał się przyrostkiem przymiotnikowym, implikującym równocześnie dodatkowe znaczenie 'wieś', np. Egri (<éger 'olcha').

W grupie toponimików wywodzących się z rzeczowników własnych autor wyróżnił: interesującą grupę imion osób używanych, w formie niezmienionej, jako nazwy miejscowości (praktyka ta wywodziła się jeszcze z okresu nomadzkiego i była stosowana do XIII w.; w nazwach tych, np. Debrecen, Kalocsa, zachowała się pewna liczba imion turkского pochodzenia), nazwy wyrażające posiadanie, nazwy zawierające imiona osób świętych (np. Szentmárton, Szentmária; takich nazw jest kilkaset, pochodzą one przeważnie z XIII—XIV w.). Z kolei omówione zostały różne kategorie nazw ulic oraz nazwy terenów pozbawionych osadnictwa. Książkę kończy charakterystyka zmian nazewnictwa geograficznego (m.in. w związku z przemianami języka węgierskiego) oraz zarys węgierskich badań nazw osobowych i geograficznych. Praca zaopatrzona została w indeks i bibliografię. Warto jeszcze wspomnieć, że miała ona już trzy wydania w języku węgierskim (1967, 1969, 1973).

M. D.

Jacek Hertel, *Imiennictwo dynastii piastowskiej we wcześniejszym średniowieczu*, Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Rocznik 79 — zeszyt 2, Poznań 1980, s. 184.

Imiennictwo piastowskie, jeśli nie liczyć starej pracy S. Kętrzyńskiego, jako oddzielny problem interesowało dotąd tylko językoznawców. Historycy poświęcali mu sporo uwagi, ale raczej na marginesie historii politycznej, traktując imię jako źródło pomocnicze w badaniach nad dziejami poszczególnych władców. Jedną z zalet książki jest więc podsumowanie dotychczasowego stanu badań, uporządkowanie dyskusji i zestawienie zarówno poglądów, jak i lekcji źródłowych.